

О. М. Піддубна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
oksana-poddubnaja00@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-5937-0677

Живопис у розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва

У статті розглянуто проблему професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва зі спеціальності: 014 Середня освіта (образотворче мистецтво). У результаті аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми з'ясовано, що основними факторами розвитку здібностей є навчання, виховання і середовище, що розвиток здібностей відбувається лише в діяльності й між ними існує подвійний зв'язок. Метою вивчення фахової дисципліни є не тільки набуття теоретичних знань, художньо-практичних умінь та навичок, а формування таких якостей майбутнього вчителя, які зумовлять його творчу професійну діяльність. Вивчення дисциплін «Живопис» розкрито, як необхідна умова для підвищення рівня професійної майстерності, як один із факторів розвитку творчих здібностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. У статті розкрито специфіку роботи над живописом та розглянуто етапи виконання роботи. Представлено матеріали й техніки виконання. Встановлено, що оволодіння живописом допомагає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва швидко оволодіти образотворчими засобами, озброює практичними вміннями та навичками цілісного бачення натури й зображення, є умовою для професійного зростання студентів, виявлення їхніх інтересів і задумів з мистецьких дисциплін.

Ключові слова: викладач образотворчого мистецтва, живопис, творчі здібності, професійна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. На сучасному етапі активних змін в освітньому процесі перед вищою школою постає завдання підготовки такого вчителя образотворчого мистецтва, який повинен володіти вміннями і навичками реалістичного зображення дійсності, глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва. Тому основною педагогічною проблемою є формування системи мотивації – пізнавальних мотивів, професійних інтересів, самореалізації, розвитку різносторонніх творчих здібностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Проблемам професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва присвячено праці Н. Калашнік, О. Каленюк, Ф. Ковальова, І. Мужикової, В. Партоли, М. Ростовцева, С. Сисоевої, В. Партоли В. Чурсіної, О. Щіпанова та інших. Шляхи та засоби розвитку творчого потенціалу студентів художньо-графічних факультетів у процесі вивчення художніх дисциплін висвітлено в роботах В. Зінченко, С. Шорохов. Формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядали Т. Вісікайло, О. Музики, М. Стась.

Незважаючи на значну кількість досліджень розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва під час вивчення фахової дисципліни "Живопис" висвітлено недостатньо, зазначена проблема не отримала достатнього вивчення, практичного дослідження та теоретичного обґрунтування.

Мета статті полягає в розкритті специфіки розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва при викладанні художньої дисципліни "Живопис".

У результаті аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми ми з'ясували, що: 1) основними факторами розвитку здібностей є навчання, виховання і середовище; 2) розвиток здібностей відбувається лише в діяльності й між ними існує подвійний зв'язок. У нашому дослідженні проблема розвитку творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядається в контексті вивчення фахової дисципліни як живопис. Відтак можемо вважати, що для активізації процесу розвитку творчих здібностей студентів необхідне їх залучення до продуктивної навчально-творчої та практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На підставі аналізу освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), навчальних планів зазначеного напрямку можемо констатувати, що

найбільша кількість годин навчального часу з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки відводиться на живопис.

Зміст означеної фахової дисципліни має невичерпний потенціал для розвитку творчих здібностей студентів, спрямований на підвищення рівня художньо-естетичної культури, оволодіння образотворчою грамотою.

Для дослідження взаємозв'язку між навчально-творчою діяльністю у процесі вивчення фахової дисципліни і розвитком творчих здібностей слід розглянути характеристику цієї дисципліни у системі професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Система професійної художньої освіти починає розвиватися у часи Просвітництва (XVII-XVIII ст.), коли відкриваються державні й приватні художні Академії, зароджується академічний живопис. Художники й учені епохи Відродження створили класичну систему художньої освіти, комплекс наук, обов'язкових для художника: анатомія; перспектива; теорія архітектури, скульптури, живопису. До теорії живопису зараховували вчення про рисунок, пропорції, ракурси, колір, фарби, світлотіні, техніку живопису.

Термін "живопис" означає "писати життя", "писати живо", тобто переконливо відтворювати навколишню дійсність за допомогою фарб, і визначається як один із "найважливіших видів образотворчого мистецтва, у якому завдання образного відображення, розуміння й пізнання явищ і предметів об'єктивної дійсності розв'язуються кольором, нероздільно пов'язаного з малюнком. Твори живопису створюються фарбами (олійними, водяними, восковими, клейовими та ін.), які наносяться на поверхню полотна, штукатурки, паперу, на керамічну поверхню тощо" [1: 142].

Художники створюють полотна живописними і пластичними засобами, використовуючи можливості рисунка й композиції. Художньо-виразними засобами живопису є колір, пляма, форма, фактура і напрям мазка, ритм кольорних плям, контраст, симетрія або асиметрія, пропорції, кольорні і світлотіньові відношення. Художні матеріали, які використовуються у живописі: акварель, гуаш, темпера, олія, акрил, пастель.

У теорії живопису й живописній практиці найчастіше вивчаються художні, естетичні властивості кольору, закономірності створення кольорного ладу, колориту твору, різні прийоми використання контрастів, співвідношення кольору з іншими компонентами художньої форми (лінія, пластика, світлотінь), роль кольору в композиції живописного твору [2].

Особливо цінними є методи роботи таких видатних художників-педагогів минулого, як Карл Павлович Брюллов (російський художник, професор Петербурзької академії мистецтв), Адальберт Михайлович Ерделі (український живописець, один з основоположників закарпатської школи живопису), Дмитро Миколайович Кардовський (російський художник, педагог), Кириак Костянтинович Костанді (український педагог і художник. Дійсний член Імператорської академії мистецтв), Олександр Олександрович Мурашко (український живописець, педагог і громадський діяч), Василь Григорович Перов (російський живописець, один із членів-засновників Товариства пересувних художніх виставок), Микола Семенович Самокиш (український художник-баталіст, майстер анімалістичного жанру і графік), Павло Петрович Чистяков (російський художник і педагог, майстер історичного жанру та портретного живопису), Костянтин Федорович Юон (російський живописець, майстер пейзажу, театральний художник, теоретик мистецтва) та ін.

Так, в основу педагогічної системи Павла Чистякова, який проблемі здібностей надавав особливого значення, закладено такі художньо-педагогічні принципи:

- ✓ засвоєння основних методів і принципів зображення на площині тривимірної об'ємної форми з урахуванням особливостей сприйняття;
- ✓ наступність;
- ✓ обов'язкове навчання в натурних класах;
- ✓ постійна зміна роботи над програмними завданнями з вивченням натури [3: 100].

Вивчення колориту Павло Петрович Чистяков уважав основою навчання живопису, тому особливої уваги надавав розвитку в молодого художника вміння передавати індивідуальне сприйняття колориту натури, розуміння кольору не як статичного забарвлення предмета, а як руху кольору в картинній площині [4: 90].

Методичні аспекти його системи ґрунтуються на таких положеннях:

- 1) урахування здібностей і обдарованості кожного, тобто індивідуальності;
- 2) усвідомленість навчання (розуміння вимог до вправи, кінцевої мети);
- 3) творче зростання залежить від визначеної послідовності завдань і всього навчання (нове завдання слід розпочинати лише тоді, коли виконано і засвоєно попереднє);

- 4) система майстерень (кожен педагог повинен мати свою майстерню, у якій він спілкується зі своїми учнями);
- 5) вся освіта повинна ґрунтуватися на законах двох наук – анатомії й перспективи;
- 6) постановка зору (уміння правильно бачити);
- 7) метод узагальнення, бачення великої форми ("працюючи над дрібницями – бачити загальне", не втрачати загальне) [4: 82].

Педагогічна система учня П. Чистякова – Д. Кардовського – побудована за принципами: чітко продумані професійні завдання з точними і зрозумілими вказівками; відвідування музеїв і приватних зібрань картин, які не завжди доступні для загального огляду; чергування практичних занять із бесідами, метою яких є підвищення загальнокультурного рівня студентів; чітко продумана система завдань, які послідовно ускладнюються, з метою пояснення «законів» професійної майстерності; підтримання дисципліни у майстерні, чіткий розпорядок дня; підпорядкування повсякденних дрібниць загальному правилу, що сприяє продуктивності роботи; спільне обговорення результатів роботи; щире ставлення до студентів, зацікавленість у їхніх успіхах та активна участь у творчих починаннях.

В історії становлення української художньої освіти особливе значення має рисувальна школа Миколи Івановича Мурашка, заснована у 1875 році. На її базі в 1901 р. було засновано художнє училище, пізніше – художній інститут, потім – Національну академію образотворчого мистецтва та архітектури. Серед учнів Миколи Івановича Мурашка були Іван Сидорович Іжакевич, Фотій Степанович Красицький, Казимир Северинович Малевич, Микола Корнилович Пимоненко, Валентин Олександрович Серов, Григорій Петрович Світлицький та Олександр Олександрович Мурашко, який восени 1913 р. відкрив свою студію, що стало помітним явищем у художньому житті Києва.

У «рисувальних класах», якими керував художник Олександр Мурашко, було проголошено нову вільну й творчу програму, яка базувалася на ґрунті суворої, ретельно продуманої системи, що давала серйозні основи майстерності [5: 199].

Головним завданням художньої педагогіки Олександр Олександрович Мурашко вважав виховання творчих індивідуальностей, розвиток живописних обдарувань, підвищення майстерності майбутніх художників. Знання натури і її реальних пластичних форм були для художника незаперечними цінностями. Він підкреслював, що саме природа є "головним учителем" і її треба серйозно і допитливо вивчати. З цього приводу Олександр Мурашко наголошував: "Будьте в мистецтві, як діти, – щирими і безпосередніми" [5: 201].

Теорію і практику української мистецької освіти також збагатили своїми напрацюваннями такі відомі художники-педагоги, як Йосип Йосипович Бокшай, Михайло Львович Бойчук, Адальберт Михайлович Ерделі, Олександр Михайлович Лопухов, Микола Семенович Самокиш, Іван Іванович Труш, Олексій Олексійович Шовкуненко та ін.

Навчальна дисципліна "Живопис" розкриває перед студентами принципи побудови реалістичного зображення кольором на площині, формує "проективне мислення". Тому метою всіх постановок в живописі (натюрморт, інтер'єр, голова людини, фігура) є не вивчення засобів зображення, а оволодіння системою побудови художньої форми. Класичними принципами навчання живопису є принцип "від загального до часткового і від часткового до загального" в кожному завданні, а також принцип збереження послідовності стадій навчання (вияв кольору – вияв форми кольором – вияв кольором об'єму – вияв кольором простору) [6: 72].

Слід зазначити, що процес навчання живопису проходить згідно з основними завданнями курсу, а саме:

- 1) розвинути у студентів культуру зорового сприйняття предметів і явищ навколишньої дійсності та творів живопису;
- 2) навчити зображувати предмети у взаємозв'язку з простором, навколишнім середовищем, освітленням і з урахуванням його кольорних особливостей;
- 3) розвинути зорову пам'ять, навчити студентів працювати з пам'яті, за уявленням і уявою;
- 4) ознайомити майбутніх учителів образотворчого мистецтва з теоретичними основами живопису, з основами кольорознавства, перспективи, теорії тіней, композиції, з технологією і технікою живопису;
- 5) розкрити естетичну сутність реалістичного живопису, а також засоби і можливості живопису в національному, трудовому і моральному вихованні школярів;
- 6) дати необхідний мінімум знань і практичних навичок методичного характеру, на основі яких надалі будується курс методики викладання образотворчого мистецтва в школі [7: 4].

На нашу думку, розвиток творчих здібностей у процесі вивчення фахової дисципліни "Живопис" може відбуватися на основі: організованого систематичного навчання, аналізу та обговорення художніх творів, збільшення кількості варіативних навчально-творчих завдань та вибору методів їх виконання, застосування індивідуалізованих та додаткових завдань за темами, творчих завдань на розвиток уяви та фантазії; організації творчих студентських виставок і спілкування з творчими особистостями.

Вивчення теорії і практики фахових дисциплін дає змогу знаходити різноманітні підходи до розв'язання творчих завдань різної складності у навчальній діяльності, орієнтувати мислення студентів на різні підходи до проблеми, сприяє стимулюванню художньо-пізнавальних інтересів і потреб, розвитку інтелектуальних і образотворчих здібностей, духовно-ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування, самореалізації особистості студентів.

Засвоєння теоретичних основ, набуття практичних умінь і навичок готує студентів до успішної роботи в школі, керівництва художньою діяльністю дітей. Тому ґрунтовна фахова підготовка є необхідною умовою подальшої творчої художньої діяльності та сприяє виробленню індивідуального професійного стилю роботи.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отож, метою вивчення фахових дисциплін є не тільки набуття теоретичних знань, художньо-практичних умінь та навичок, а формування таких якостей майбутнього вчителя, які зумовлять його творчу професійну діяльність. Важливо так спланувати систему навчальних і творчих завдань, щоб досягти високого рівня умотивованості навчальної діяльності, забезпечити активність та самостійність у навчанні та творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Популярная художественная энциклопедия: Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство / [гл. ред. В. М. Полевой; ред. кол.: В. Ф. Маркузон, Д. В. Сарабянов, В. Д. Синюков]. – Москва. : Сов. Энциклопедия. Книга II. М-Я, 1986 – 432 с.: 32 л. ил.
2. Живопись : [учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений] / Н.Бесчастнов и др. Москва : ВЛАДОС, 2003. – 224 с.
3. Молева Н. П. Чистяков: теоретик и педагог / Н. Молева, Э. Белютин – Москва : Изд-во академии художеств СССР, 1953. – 235 с.
4. Чистяков П. П. Письма, записные книжки, воспоминания. – Москва : Искусство, 1953. – 310 с.
5. Членова Л. Олександр Мурашко : сторінки життя і творчості. – Хмельницький, 2005. – 256 с.
6. Піддубна О. М. Формування творчої активності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у процесі занять живописом. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, – 2012. Вип. 67. – С. 70-73.
7. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов] / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев – Москва : Просвещение, 1987. – 176 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Populyarnaya hudozhestvennaya entsiklopediya: Arhitektura. Jivopis. Skulptura. Grafika. Dekorativnoye iskusstvo [Popular Art Encyclopedia: Architecture. Painting. Sculpture. Graphics. Decorative art] / [gl. red. V. M. Polevoy; red. kol.: V. F. Markuzon, D. V. Sarabyanov, V. D. Sinyukov]. – Moskva. : Sov. Entsiklopediya. Kniga II. M-YA, 1986 – 432 s.: 32 l. il.
2. Jivopis [Painting] : [ucheb. posobie dlya stud. vysshih ucheb. zavedeniy] / N. Beschastnov i dr. Moskva : VLADOS, 2003. – 224 s.
3. Moleva N. P. Chistyakov: teoretik i pedagog [P. Chistyakov: Theorist and Teacher] / N. Moleva, E. Belyutin – Moskva : Izd-vo akademii hudozhestv SSSR, 1953. – 235 s.
4. Chistyakov P. P. Pisma, zapisnyie knijki, vospominaniya [Letters, notebooks, memories] – Moskva : Iskustvo, 1953. – 310 s.
5. Chlenova L. Oleksandr Murashko : storinki jittya i tvorchosti [Alexander Murashko: pages of life and creativity] – Hmelnytskyi, 2005. – 256 s.
6. Pidubna O. M. Formuvannia tvorchoi aktyvnosti maibutnikh vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva u protsesi zaniat zhyvopysom [Formation of creative activity of future teachers of fine arts in

the process of painting] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, – 2012. Vyp. 67. – S. 70-73.

7. Rostovtsev N. N. Razvitie tvorcheskikh sposobnostey na zanyatiyah risovanim [The development of creative skills in the classroom drawing] : [ucheb. posobie dlya studentov hudoj.-graf. fak. ped. in-tov] / N. N. Rostovtsev, A. E. Terentev – Moskva : Prosveschenie, 1987. – 176 s.

Поддубная О.М. Живопись в развитии творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства

В статье рассмотрена проблема профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства по специальности: 014 Среднее образование (изобразительное искусство). В результате анализа научных трудов по исследуемой проблеме установлено, что основными факторами развития способностей является обучение, воспитание и среда, развитие способностей происходит только в деятельности и между ними существует двойная связь. Изучения дисциплин "Живопись" раскрыто, как необходимое условие для повышения уровня профессионального мастерства, как один из факторов развития творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства. Установлено, что овладение живописью помогает будущему учителю изобразительного искусства быстро овладеть изобразительными средствами, вооружает практическими умениями и навыками целостного видения натуры и изображения, является условием для профессионального роста студентов, выявления их интересов и замыслов с художественных дисциплин.

Ключевые слова: преподаватель изобразительного искусства, живопись, творческие способности, профессиональная подготовка.

Poddubna O. M. Painting in the development of creative abilities of future teachers of fine arts.
The article deals with the problem of professional training of future teachers of fine arts in the specialty 014 Secondary education (fine arts). As a result of the analysis of scientific works on the studied problem, it was found that the main factors of the development of abilities are education, education and the environment, that the development of abilities takes place only in activity and there is a double bond between them. The purpose of studying the professional discipline is not only the acquisition of theoretical knowledge, artistic and practical skills, but the formation of such qualities of the future teacher, which will determine his creative professional activities. The study of disciplines "Painting" is described as a necessary condition for raising the level of professional skills, as one of the factors of development of creative abilities of future teachers of fine arts. The article deals with the specifics of work on painting and the stages of work execution are considered. Materials and techniques of execution are presented. It has been established that mastering the painting helps the future teacher of fine arts to master the visual arts quickly, arranges practical skills and abilities of a holistic vision of nature and image, is a condition for the professional growth of students, revealing their interests and ideas from artistic disciplines.

Key words: art teacher, painting, creativity, vocational training.